

МИКОЛА НОВИЦЬКИЙ

ЗЕЛЕНИЙ КЛИН

(ПРИМОРЩИНА)

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

МИКОЛА НОВИЦЬКИЙ

ЗЕЛЕНИЙ КЛИН

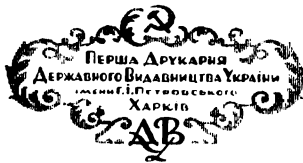
(ПРИМОРЩИНА)

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

1928

2

3

УКРАЇНЦІ НА ПРИМОРЦІНІ

Протягом більш, ніж тридцятьох років перед світовою війною, переселення на вільні землі і разом колонізація цих земель були одно з найзагальніших завдань царської земельної політики.

Однією з найперенаселеніших частин тодішньої Росії була Україна. Густина населення тодішніх губернь Полтавської, Кам'янець-Подільської та Київської дорівнювала густоті населення Франції.

В поглядах на переселення серед буржуазії та великоземельного панства було дві течії: з одного боку, і буржуазії, і власникам економії була вигідна земельна тіснота, що від неї страждає селянство: недостача землі в селянина давала дешеvu робочу силу і для панського господарства, і для фабрикантів, і для заводчиків. Але, з другого боку, і панство, і царський уряд боялись, що малоземелля спричиниться до зросту революційних настроїв серед селянства. Тому уряд у справі переселення на вільні землі мав немов би відтулину для регулювання перенаселення і земельних відносин у місцевостях Європейської Росії і зокрема — України.

Протягом більш, як тридцятьох років перед імперіалістичною війною переселення провадилось на Акмолін, у Томську та південні округи Тобольської губернії, на Самарські степи, на Кубань, у Тургайську область та на Семиріччя (нині Казакстан), на Амур і в Приморщину, чи то — Усурійський край, або, як його звали ходаки та пересельці-українці, на Зелений Клин.

Переселяли в усі ці місцевості селян з різних частин старої Росії, а особливо багато їхало туди люду з України. А як місцевість та до переселення була дуже мало заселена, то в наслідок нині ми маємо на тому Зеленому Клину, тоб-то в Приморщині, приблизно 70% українського населення.

Як живе те населення, як воно влаштувалося на нових землях і які шляхи господарського та культурно-громадського радянського розвитку лежать перед ним — це особливо цікаве для нас тепер, коли взяти на увагу, що край той ще й досі не заселений повністю, що вільної землі та природних багатств там ще багато, і вони потребують людських рук, а що, з другого боку, і селянство України зацікавлене в земельних резервах.

1924 року на губерському з'їзді рад Приморщини вперше після війни й революції було поставлене питання про дальшу культуру краю та про використання земельних резервів для заселення. І це питання після того ставиться що-року.

А, з другого боку, не далі, як 1926 року, і Наркомзем України відряджав свого представника до Приморщини, щоб обдивитись на місці, які там умови для переселення з України.

Назріває потреба більш чи менш докладно ознайомитися з цим багатим і просторим, але далеким і маловідомим у нас кутком нашого Союзу.

Ми тут казатимемо не про всі ті землі, що колись за царату увіходили до „Приморської області“, і не про все, навіть нещодавно скасовану „Приморську губернію“, а лише про ті дві округи — Владивостоцьку та Хабаровську, що являють собою терен, переважно заселений пересельцями з України, — про той терен, що його власно й прозвано „Зелений Клин“.

ДЕ ЛЕЖИТЬ ПРИМОРЩИНА

Приморщина, або, як її колись звали, Усурійський край, а в нас на Україні ще — „Зелений Клин“, довгою і широкою смугою простяглася в найдальшому кутку Радянського Далекого Сходу. Заходячи клином за китайську країну — Манчжурію, вона межами своїми прилягає: на захід — до Китаю, а саме до манчжурських провінцій Гірінь та Хей-Лун-Цзян, на південь до Кореї, на північ — до Амурщини та до Ніколаєвської-на-Амурі округи, а на схід — до Японського моря, що є частина Тихого океану.

Дві округи Зеленого Клину — Владивостоцька і Хабаровська — мають протяг: уподовж, з південного заходу на північний схід — близько 900 кілометрів, а завширшки — від китайського кордону до моря — від 300 до 400 кілометрів,

тоб-то досягають терен хіба трохи менший, ніж, наприклад, Італія.

Щоб доїхати з України на Приморщину суходолом, треба проїхати більш, як 10.000 кілометрів. Їхати можна або через Москву — Вятку — Пермь — Тюмень — Омськ і далі Сибірською залізницею через Новосибірськ — Красноярськ — Іркутськ — Чіту і Хабаровськ на Владивосток; або через Москву — Самару — Челябінськ — Омськ і далі тим самим шляхом; або, мінаючи Москву, з Харкова на Балашов — Пензу — Самару — Челябінськ і далі Сибірською залізницею.

Трохи скорочується шлях, коли від Чіти на Владивосток їхати навпростець через Манчжурію (Чіта — Манчжурія — Харбін — Погранична — Владивосток), але цей шлях дорожче коштує, бо раз те, що на Китайсько-Східній залізниці тарифи значно вищі за наші, а, по-друге, що для переїзду по Китайській землі треба вибирати закордонного паспорта.

Загалом залізничний квиток з України до Владивостока на тверде місце коштує від 70 до 120 карбованців, зважаючи на те, в якому потязі доведеться їхати. Почтовим потягом їхати доводиться 16 день, а швидким від Москви — 11 день.

Можна проїхати до Владивостоку і морем, через Одесу або Новоросійськ пароплавами Радторгфлоти. Цей шлях значно довший і дорожчий. Їхати доводиться через Константинополь, Суец, Коломбо (в Індії), Сінгапур (в Індо-Китаї) і Шанхай (в Китаї); шлях цей одбирає від 45 до 50 і більше днів.

Як бачимо, далеко наш „Зелений Клин“ — крайній східний клин радянської землі.

Приморщина є прикордонна смуга. З Китаєм та з Кореєю — кордон суходільний, а з Японією — морський. Від Владивостоку до найближчого портового міста Японії (Цуруга) — від 18 до 24 годин їхати швидким пароплавом.

ХАРАКТЕР МІСЦЕВОСТІ

Приморщина — горяний край. Впродовж морського узбережжя від корейського кордону до самого гирла ріки Амуру тягнеться густо веритий лісами кряж Сіхота-Алінь. Найвищі кряжі його досягають 1500 метрів над рівнем моря. Кряж досить круто спускається на схід до моря, а на захід кількома нижчими кряжами поволі переходить у долину ріки Усурі, що тече на північ, у Амур. З гір тече безліч

річок, що вливаються до Усурі та її припливів, а також — у Сучан, що тече безпосередньо в море на півдні краю.

На захід від долини ріки Усурі на китайському кордоні в широкій низині лежить велике озеро Ханка; воно має більш за 80 кілометрів завдовжки і до 60 кілометрів завширшки. До озера течуть кілька річок, а з озера витікає одна річка — Сунгача.

Найбільші річки краю, крім Амура та Усурі, такі: в Усурі течуть — Хор, Бікін, Іман, Вак, Даубіхе, Улахе, Сунгача (Усурі і походить від злиття Даубіхе з Сунгачею); на півдні у море течуть Суїфун, Сучан, Майхе. Окрім того, безліч дрібних буйних і порожистих гірських річок тече по східньому схилі в море; з них найбільша річка Самарга у північній частині.

Долини великих річок, як Усурі та нижня течія її припливів, а також долина Суїфуна, розгортаються здебільшого рівними площинами, до 20 иноді кілометрів завширшки. По цих долинах — найкращі місця для хліборобства. Долина ж річки Суїфуна, з тими річками, що течуть до неї, розлягається на кілька десятків кілометрів і подекуди, як, наприклад, в околицях міста Нікольську - Усурійського, місцевість набирає навіть лісостепового характеру, — тільки на обрії синіють „сонки“ (гори). Велика також і Приханкайська низина (узбережжя озера Ханка).

Заселена Приморщина, як ми вже згадували, не густо; міста та великі села й селища вирости: по Усурійській залізниці, що двома лініями сполучає Владивосток з Хабаровськом та Пограничною, з вузлом у Нікольському; по Сучанській залізниці Сучанського вугляного басейну; по морському узбережжі, де є бухти, придатні для рибальства і для притулку суден, та по долинах зазначених вище річок з їхніми припливами.

Велика ж більшість площі Приморщини — усі місцевості по верхів'ях річок, у сопках — являють собою й тепер непрохідну гірську тайгу, лісові первісні нетрі, багаті звіром, де в багатьох місцях за кілька століть не ступала людська нога.

ГРУНТ

Ґрунт на площині всієї Приморщини неоднаковий.

По гористих ділянках, здебільшого неглибоко під Ґрунтом, залягає камінь, над камнем глина, всуміш з дрібними

камінцями, вище — сугісок або суглинок, а зверху — неглибокий шар чорноземлі.

По річних долинах та низьких площинах, що пережили за тисячоліття безліч поведень, наносів з гір то-що, шари м'яких земель значно товщі, до кам'яної породи — глибше. Відповідно товщий і шар чорноземлі. По „падях“ між горами, де вода застоюється, особливо коли під ґрунтом є глина,—там характер ґрунту багний.

Найбільш заболочені місцевості трапляються по берегах річок Даубіхе, Іману, Сунгачі та деяких інших, а особливо дуже заболочена низина по берегах озера Ханка. Заболоченість у цій місцевості чим-далі збільшується; причиною є те, що в озеро це з нашої і з китайської сторони вливається чотири досить великі річки, а витікає з нього тільки одна річка Сунгача, і зайвіна води застоюється, просякаючи ґрунт далеко навкруги. Голий камінь найбільш трапляється на північному морському узбережжі.

На низини та на річні долини припадають найхлібородніші ґрунта. Найпридатнішими для хліборобства є південна частина краю, тоб-то долина ріки Суїфуна, долина Даубіхе з її припливами, Приханкайський край, долина Усурі і потім долини Імана та Бікіна.

КЛІМАТИЧНІ УМОВИ

Як бачимо з мапи, основний протяг Приморщини з півночі на південь охоплює більш ніж $7\frac{1}{2}$ градусів широти: північна межа Хабаровської округи проходить майже під 50 градусом північної широти, а на півдні села Посьет або Ново-Київське — під 42 градусом 21 хвилинами півн. широти. Це приблизно таке віддалення протягом з півночі на південь, як між Києвом і Севастополем або Харковом і Туапсе. Одного цього досить, щоб обумовити значну різницю в кліматичних умовах окремих частин Приморщини.

А є ж іще низка інших умов, як зміна вітрів, протяг, напрямок і розташування гірських кряжів, перевалів, що ті кряжі прорізують, то-що.

Тут треба відзначити цікаву подробицю.

Коли б урахувати тільки те, оскільки далеке на південь є розташування краю, тоб-то силу сонячного тепла в ньому, то треба б гадати, що клімат цієї країни повинен би бути дуже теплим, значно теплішим, ніж на Україні.

Справді: крайні південні селища та міста Приморщини, як Ново-Київське, Посьєт, Адімі, Владивосток, Сучан, Київ та інші, лежать поблизу 43 градуса північної широти. Коли ми простежимо по світовій мапі, то побачимо, що приблизно на цій смузі лежать такі місцевості, як Алма-Ата (кол. Верний) у Казакстані, Сухум, Туапсе та інші (на Кавказі), Софія (у Болгарії), Ніцца (Франція), Рим, острів Корсіка то - що. Це ж усе місця з прекрасним, теплим кліматом, де зими майже зовсім не буває, де на волі ростуть пальми, цитрини та помаранчі. А в зазначених місцевостях Приморщини кліматичні умови значно суворіші.

Місто Хабаровськ лежить під 48 $\frac{1}{2}$ градусом північної широти. Це приблизно на одній смузі з Сталінградом (кол. Царіцин), з Дніпропетровськом, з Мюнхеном, Віднем, Парижем. Знову й тут кліматична різниця дуже велика: у Парижі і не чули про такі морози, які є звичайне явище у Хабаровську. Таким чином, клімат Приморщини холодніший, ніж йому треба бути за тією кількістю тепла, що дається сонцем.

Приморський клімат приблизно можна рівняти в північній частині (Хабаровська округа) до клімату середньої Росії, а в південній (Владивостоцька округа) — до клімату України. Пояснюється це тим, що впродовж усього узбережжя проходить з півночі холодна Сахалінська морська течія; вона й знижує загальну кількість тепла, що його дає нагрівання сонцем.

Та в кліматі цього краю є ще деякі своєрідні особливості, характерні для тихоокеанського східно-азійського узбережжя, що породжують значні відміни від українських і взагалі від європейських кліматичних умов.

В той час, як у нас на Україні західні вітри несуть вогкість, а східні — ясну годину та сушу, на Зеленому Клину якраз навпаки: вогкість, тумани, дощові хмари наносяться вітрами з моря, тоб-то із сходу, а сухе повітря, а з ним і суху годину несуть вітри з суходолу, тоб-то з заходу — з Сибіру та з Манчжурії.

Вітри ці носять більш-менш постійний характер. Взимку, коли нахолонуть великі площі суходолу, холодне важке повітря тягне по низу з Манчжурії. Переважні вітри взимку західні. Тільки зрідка, кілька разів на зиму, прориваються бурні вітри (шторми, або, як звать їх там по-китайському „тайфуни“) з моря і приносять сніг. Тому зима там здебіль-

ного холодна і малосніжна. Морози на півдні краю бувають градусів до 10, 15, навіть до 20, а на півночі — іноді й 25-30 сягають.

Влітку, коли повітря над суходолом у Манчжурії та Сибіру робиться гаряче й легке, воно підноситься вгору, а на його місце тягне з моря вогким вітром, що несе тумани й дощі.

Тому перша половина літа, з травня і до липня, майже по всьому краю вогка: то туманом, то мжичкою, то настирливим теплим дрібним дощиком повітря немов плаче майже щодня протягом цього періоду. Від вогкості стає важко: дихавш немов водою. Мокне сіль, вогке й важке стає бо-рошно. День не доглянь за чобітьми під лавою — дивися, вже позеленіли; не доглянь кілька тижнів — погниють.

Дощовий період звичайно кінчається біля половини липня, і починається доба сухої ясної години. Надзвичайно також суха, ясна і лагідна осінь. Осінніх дощів та негоди не буває майже зовсім: ясна суха осінь майже непомітно переходить у суху зиму.

Звичайно, і рік на рік не завжди припадає, і по окремих місцевостях краю трапляються то в той, то в інший бік ухили від цього характерного для всього краю порядку кліматичних явищ.

Є й постійні відміни між окремими місцевостями. Утворює їх у першу чергу розташування гірських кряжів. Гори затримують вітри, відхиляють їх, дають їм інший напрямок; затримують вони на собі і тумани та дощові хмари. Тому в долині ріки Усурі, починаючи від околиць Никольську та районних міст Спаська, Імана і до самого Хабаровську, клімат значно сухіший, ніж безпосередньо біля моря, тоб-то в Посьєтському районі, біля Владивостоку і по східньому морському узбережжі.

Дуже показне з цього боку явище помічається під самим Владивостоком: коли у місті дощ або мряка, за 19 верстов від нього і далі, де селища захищені горами від туманів з моря, година ясна. Тільки, коли придивитися на верхів'я сопок, укритих буйним лісом, то помітиш, що на гірських схилах плутаються, вкриваючи зелень дерев та кущів, розірвані хвилі сизого туману: то — те, що долізло на цей бік; основна ж маса туманів та дощів осіла на східніх схилах кряжу.

Бувають відхили й у вітрах: буває, що й влітку (здебільшого у другій половині) дихне гарячим сухим подихом

з заходу, з степів та гір Манчжурії і з піскових пустель далекої Монголії.

Але регулярними для краю порушеннями нормальних кліматичних змін є тайфуни.

Тайфун — це величезний вихор, що, зароджуючись від спеки у тропічних морях, охоплює простори в кілька сот кілометрів, і, крутячись, сунеться в певному напрямку, руйнуючи все на своєму шляху і доходячи иноді до берегів.

До берегів Радянського Далекого Сходу тайфуни з моря доходять здебільшого взимку, але бувають вони й улітку.

Коли наближається тайфун, то за кілька годин ще до перших ударів бурі він чується в повітрі.

Важка тиша. Повітря не рухнеться. Тяжко дихати. І в людей, і в худоби виникає безпричинний, немов би пригнічений нервовий настрій. Скотина пряде ушима, сновигає, немов не знаходячи місця. Люди роздратовані; менш спокійні й витримані починають ображатися за дрібниці, чіплятися, лізти в сварку.

Аж ось серед тиші починає прориватись вітрець. Дмухне і замовкне... дмухне і замовкне.

І разом кожна щілінка, дротина, гілка дерева високо над землею починають тоненько-тоненько дзвеніти. Свистить у бовдурах; настирливо, немов комар, дзвенять телеграфні дроти; сичать, присвистуючи, тонкі галузки на деревах.

Вітер зривається все частіше і, нарешті, обертається в могутню бурю.

Гримить залізом на дахах, зриває дошки, підхоплює й жбурляє все, що не міцно лежить, вивертає телеграфні стовпи, рве проводи, зриває покрівлі. Годинами налітає зливний дощ або сніг, або й те й друге разом; він то проходить, то знову налітає.

Тайфун лютує звичайно до 24 годин. Проте буває, що триває він і три дні, досягаючи страшної сили і спричиняючись до величезних розрухів.

Під великий тайфун бували випадки, коли залізні дахи літали в повітрі, немов аркуші порваного паперу. Нічого й казати, що від тайфуну все ховається, де є змога. Та й не диво: під рвучкою бурєю людині не то що на ногах устояти, а й на землі, вчипившись, влжати не можна: рве, підкидає, несе й котить за вітром, немов м'яча.

У лютому 1925 року страшний тайфун, що пройшов над озером Ханка, захопив валку селянських хур — близько пів-

тораста саней, що везли боби на станцію Євгенівку. Буря пошматувала валку, розігнала й розжбурляла сани, коней, кладь і людей по стоверстому майже сніговому простору озера. Більш, як 20 чоловіка і до 60 коней загинуло; їх порозшуквано вже не скоро замерзлими, мертвими за десятки верстов від того місця, де їх захопив тайфун. У січні 1920 року, неподалеку від Владивостока, сніговим тайфуном спинило і занесло снігом з колесами до верху вікон залізничного потяга.

Але найбільше лиха роблять тайфуни (та не тільки тайфуни, а іноді й періодичні дощі першої половини літа), спричиняючи розливи гірських річок і поводи в заселених долинах.

Невелика, порівняно, але прудка й бурна гірська річка, як Сучан, Майхе або Даубіхе („Довбіха“, як її звуть місцеві селяни), робиться страшним непереможним звіром. Виходячи від дощів з берегів, вона зносить сіно, хліб, руйнує поля й покоси, вириває з корінням дерева, зносить часом цілі селища. Без поводи в тій чи іншій місцевості рідко минає рік. Був випадок, коли ріка Іман, розлившись, затопила місто Іман. Особливо ж катастрофічних розмірів досягали поводи в долині ріки Сучану. Зокрема великої шкоди з мільйоновими збитками і десятками людських жертв накоїла повідь майже по всій Приморщині, що трапилася влітку 1927 року.

Весна починається в березні — квітні і розвивається поволі, не так швидко й дружно, як на Україні: в той час, як на південних схилах гір та по долинах, що мають захист від північних та західних вітрів, весна в повнім розквіті, тут же, поруч, на північному боці „сопки“ або в глибокій „паді“, куди мало падає сонячного проміння, ще тижнями лежать пасма старого злежаного снігу та льоду й не відтає земля.

В північній частині краю зима сніжніша й холодніша, у південній же та по морському узбережжі — малосніжна з туманами і одлигами.

Взагалі ж, за всіма зазначеними несподіванками, як тайфуни, зливи та поводи, клімат Приморщини досить сталий і рівний, про що найкраще свідчить буйна рослинність краю і успішний розвиток хліборобства.

Що до зрошення, то край швидше можна назвати надто багатим на воду, ніж убогим. Періодичні дощі та густий

кожух лісів, що ними вкритий терен, не дають пересихати ґрунтовим водам, і останні живлять безліч рік, річок, струмків і джерел, що густою сіткою вкривають край. Ми вже згадували, що подекуди спостерігається навіть пересиченість водою. Тому й питання про зрошення у краї здебільшого постає не як питання про здобування води, а як питання про впорядження її подачі та про забезпечення від злив.

ПРИРОДНІ БАГАТСТВА КРАЮ

Недурно перші ходаки з України прозвали Приморщину „Зеленим Килимом“. Море буйної зелени, могутня сила дужого барвистого *рослинного* царства — це перше, що вражає в Приморщині по весні, влітку і в-осени.

Особливо вражає різноманітність рослин.

Немов зустрілися в цьому кутку світу, як на якомусь світовому роздоріжжі, представники всіх поясів землі.

Трапляються місця, особливо на півдні, в долинах річок Сучана та Майхе, а також по Даубіхе і Усурі, де на протязі кількох верстов тайги майже поруч ви натрапляєте на рослинність сибірської півночі, України, Кавказу, Італії і гарячої Африки.

Дивне вражіння справляє самий тільки перелік порід дерева та кущів, що ростуть там на волі: кедр сибірський, сосна, ялина, піхта, осика, чорна береза, біла береза, липа, клен, дуб (невеликий і вузлуватий, так званої манчжурської породи, що на будівлю малопридатний), ілім, пробковий дуб, ліщина, дика слива, волоський горіх, „бархатне дерево“, „чортове дерево“ (непролазні кущі з цупкими гострими колючками) — це далеко не всі, а тільки найвидатніші породи дерев, що густим зеленим килимом вкривають сопки, „паді“ і долини на протязі тисячі верстов.

Окрім того, на волі ж по південних схилах сопок росте дикий виноград; трапляються кислиці й дикі груші. По виноград в-осени, з кінця серпня і до жовтня, в районі Владивостока і Посьета що-неділі чи свята валками йдуть з міст і сіл робітники, селяни, городяни з кошиками та відрами, і пудами набирають його на наливки та варення.

Виноград чорний, дрібний, запашний і досить терпкий. Знавці кажуть, що природні умови Приморщини сприяють розведенню хороших сортових порід винограду. Останніми роками державний спиртовий завод у Владивостоці почав

скупувати дикий виноград і робити з нього досить гарне червоне вино.

З ягідних кущів на Приморщині ростуть — і дико, і як культурно-садові — майже всі, які трапляються по Сибіру та в середній Росії: малина, агрус, порічки чорні й червоні, полуниця, черничка та багато інших.

Взагалі, що до лісовини, ґрунт Приморщини вражає своєю родючістю, а сама лісовина — своєю могутністю. Дерев (окрім дубу — дрібної манчжурської породи) велетенських розмірів і дуже пишної крони, особливо в глухих місцях, де не рубають.

Авторові цього нарису самому доводилось бачити столітні липи до сажня завтовшки. А на півострові Гольденшtedт (біля самого Владивостока, проти станції „Океанської“) у тінявій гущавині автор з товаришами надивовижу набрали листя липи завбільшки з лист сонячника.

Сонце і вогкість надають лісовині могутности стихії; ані на Україні, ані на Уралі, ані в Сибіру не доводиться бачити рослинної стихії в такому дикому, різноманітному і багатому розмахові.

* * *

Дуже багата Приморщина *звіром та дикою птицею*. З птиці, окрім безлічи водяних порід, як утки, гуси, кулики, а також — диких курячих, як куріпки то-що, зокрема треба згадати про фазана, що полювання на нього є досить важлива промислова галузь.

Із звірів, окрім білки, бурундука, зайця, лисиці, куниці, видри, вовка, ведмедів мурого і чорного (так званого „гімалайського“), що трапляються і по інших місцях Сибіру, на Далекому Сході водяться ще такі породи звірів, яких мало за лишилося й на всьому світі. З таких звірів треба згадати за різні породи дикого оленя, як плямуватий, марал, ізюбр, за лосів, козуль, диких кіз то-що. У гущавині лозняків по річних берегах та в дубових нетрях, хоркаючи, ламає кущі та очерета лютий ікластий дикий кабан; по верховітті в лісових нетрях ховаються хижа рись та дикий кіт; трапляється подекуди барс, і таїться в тій же гущавині, вистежуючи оленя та кабана, а разом наводячи жах і на селища, страшний владар усурійської тайги — тигр.

Серед звірів є багато з цінним хутром, і за ними провадиться широке мисливство, що й донині є значною галуззю в місцевому господарстві краю.

Окрім багатства на рослини, на звіра та придатних умов для хліборобства, величезну цінність краю складають його *гірські багатства*.

Те, що ховають у собі кам'яні громади, ще далеко не досліджене, бо, як згадано вище, на багатьох величезних площах краю ще жодного разу не ступала людська нога. Але й того, що досліджено і розробляється нині, досить, щоб мати уявлення про незчисленні скарби, що чекають робітничих рук.

Південна частина Владивостоцької округи уся лежить на *вузлі*. Найбільші копальні — Сучанські і Артемівські.

На копальнях району Тетюхе розробляється *срібно-цинкові руди*: є руди *срібно-олів'яні*.

По річищах гірських річок, а також на деяких островах недалеко від суходолу (острів „Аскольд“ та інші) здавна знайдено *золотоносні жили*.

Велику галузь природних багатств краю складає ще все те, що дає *море*. Узбережжя Приморщини, а також гирла її річок і ріка Амур є одні з найбагатших на всьому узбережжі районів *рибальських та інших морських промислів*. Тут ловиться амурську кету (що червоний кав'яр з неї продається і в нас), горбуша, кіжуч (це все велика риба), оселедець, сардина, камбала, судак і багато іншої риби.

Якраз біля цих берегів найкращі улови крабів (краб — це порода морського рака з дуже смачним м'ясом). Та й краби тут найкращі: в той час, коли в нас у Чорному морі ловиться краб завбільшки з велику ложку, а на китайському узбережжі Тихого океану рідко трапляються краби вершків із 2 виоперек, на приморських краболовнях і далі на північ біля радянських берегів ловиться краб, що його самий тулуб завбільшки з шапку, а клешні — вершків по шість по сім; і здобувається їх дуже багато.

Біля цих же берегів ростуть великі хашчі цінної морської рослини, так званої „морської капусти“, що має великий збут у Китаї та вживається і в нас, як лікувальна речовина.

І нарешті, говорячи про природні багатства краю, не можна проминути багатих лікувальних джерел, що якістю своєю дорівнюють, та, може, і вищі ще, за кавказькі та кримські: поки-що відомі лікувальні грязі в Садгороді

(26 верстов від Владивостока), гарячі сірчані джерела „Кульдур“ (в районі Хабаровську), вугляно - кисло - газове джерело „Ласточка“, краще від нарзану (біля полустанку „Хунхуа“ на півдорозі між Хабаровськом та Владивостоком), таке саме джерело поблизу ст. „Шмаківка“ і т. д.

Усім переліченим не вичерпуються природні багатства Приморщини; не слід забувати, що весь край ще культурно молодий і малозаселений. Досліджено поки - що тільки те, що само в вічі впадає. Та й з цього видно, що перед краєм лежить величезне майбутнє.

НАСЕЛЕННЯ

Первісними тубільцями краю були мисливські народи, що й нині невеликі племена їхні, як ороців, тазів, гольдів, ламутів то-що, живуть по глухих лісових місцевостях у верхів'ях річок Хора, Вікіна, Імана та інших.

Колись за давніх - давен (років з 700 — 800 тому) на Приморщині була досить велика і дужа держава „Бо-хай“, що мала культурні стосунки з Китаєм та Манчжурією. Народ, що заселяв її, був зрідні сучасним тунгусам, що живуть і нині по Сибіру, провадячи досить убоге мисливське, рибальське та оленярське господарство. Як свідчать історичні пам'ятки — кам'яні статуї, посуд, зброя та останки мурів поблизу Нікольська, де була столиця Бо-хай'ської держави — цей народ стояв у ті часи на досить високому ступені культури. Але культура та занемала за ті століття, поки місцевість ця була, як далека провінція, під владою китайського ледачого і хабарницького чиновництва.

Першими хліборобськими колонізаторами країни були корейці, що переходили сюди з своєї батьківщини — сусідньої країни Кореї, тікаючи від злиднів та утисків. Корейці — це мирний народ старої, тритисячолітньої хліборобської культури. Вони й нині числом більше ніж 100 тисяч живуть у межах Приморщини, найгустіше — в покордонному з Кореєю Посьєтському районі, і відіграють значну роль в господарстві і будівництві краю.

Колонізація з колишньої Росії почалася нещодавно: найстарішим руським та українським селищам налічується не більше, як 50 — 60 років. Масового ж характеру заселення краю набуло з початку 90-их років минулого століття, після великого голоду 1891 — 1892 років.

Є тут переселенці з усіх місцевостей колишньої „Російської імперії“: з Донщини (козаки, що ними царський уряд закладав початок „Усурійського козачого війська“); з Вороніжчини, Тамбовщини, з Волги, з Уралу, з Естонії, з Латвії, Білоруси, але найбільше — з України, і переважно з колишніх губернь Полтавської, Київської, Чернігівської, Харківської.

Українців з походження в деяких частинах Приморщини, як, наприклад, у районах міст Нікольську - Усурійського, Спаського та Імана, налічується близько 70 процентів.

Красномовні самі назви селищ: мало не повним списком тут представлені міста і містечка Полтавщини, Київщини, Чернігівщини й Харківщини; подивіться на мапу Приморщини — і ви знайдете там Київ, Ново-Київське, Ново-Ніжен, Переяславку, Чернігівку, Зінківку, Прилуку, Полтавку, Чугуєвку, Хорол і багато інших назвищ, що живо нагадують Україну.

Те саме говорять і прізвища людей у більшості селищ та по містах: Бондаренків, Кравченків, Петренків не менш, ніж де під Харковом. Досить сказати, що підчас партизанської війни з самих командирів, комисарів та ватажків партизанських відділів, окрім Шевчука, Лободи та інших таких прізвищ, було аж чотири Шевченки.

Окрім українців, на Зеленому Клину живуть іще руські, корейці, китайці, латиші, білоруси, естонці то-що. Розселення провадилосся переважно по земляцтвах. Через те найчастіш трапляється, що цілі села і навіть по кілька сіл поруч належать до якоїсь однієї нації; проте є багато сіл, де селяни різних націй живуть всуєміш.

УКРАЇНЦІ - СЕЛЯНИ

В господарському укладі та в побуті перші переселенці з України зберегли характерні ознаки української сільської культури: мазані хати, садки, квітники й городина біля хат, планування вулиць, внутрішнє убранство хат, садиба, господарське та хатнє майно, інвентар, а подекуди і одяг, — усе це в окремих селах немов цілком перенесене з України. А проте згодом під впливом місцевих кліматичних особливостей та господарських вимог дещо в цьому побуті непомітно, поволі змінюється, пристосовуючись до цих вимог: зникає хата-мазанка, бо дощове літо облуплює її знадвору

і не дає висушити з середини; зникає мазана долівка, замінюючись на дощаний поміст, бо земляна мазана надто холодна і вогка взимку; змінюється відповідно і характер надвірних будівель. Та й одяг поволі змінюється на міський, або швидше — на сибірсько-сільський, з фабричних матеріалів і староміщанського крою.

Мова селян-українців, особливо людей середнього віку й молоді, здебільшого ламана — коли руська, то з великою домішкою українських слів, з українськими висловами і конструкцією речень, а коли українська, то з домішкою руських слів і висловів. Більш-менш чисто говорять українською мовою старі люди, що виїхали з України дорослими, та й у тих у мові, а особливо, коли справа стосується чогось місцевого, господарського чи побутового, багато слів з руської мови і з сибірської говірки. Цікавий вигляд, між иншим, має міський осередок найбільш густішого українського розселення — місто Нікольськ - Усурійський.

Стара його економічна роля — селянського базару — накладає на нього і понині відбиток своєрідної „селянської столиці“. І в „столиці“ цій можна й понині знайти всі характерні ознаки таких самих численних „столиць“, як Пирятин, Хорол, Зіньків, Миргород. Широкі порожні вулиці, одноповерхові будиночки з ганочками і прищуленими віконцями, непроглядна буйна курява влітку і непролазна багнюка на базарі з ятками і з церквою посеред площі. А як глянеш іде в неділю на статечні вози біля яток, на постаті селян у свитах чи кожухах з батогамі в руках, на пару воликів, що ледве витягають воза з крутої добре вимішаної багнюки, то так і дихне рідними Кобеляками!

Спаськ та Іман мають уже трохи инший вигляд: це — молоді міста, що недавно лише виростили із сполучення села, колишнього військового містечка та залізничної станції і не встигли просякнути духом околишньої українсько-селянської стихії.

Владивосток і Хабаровськ відбитку цієї стихії не носять зовсім. Владивосток — це живе, гаряче портово-транспортне місто всесоюзного значіння, місто торговельних операцій, швидкого промислового зросту. Хабаровськ, що є центром управління краю, — це типовий адміністративно-керівничий службовецький центр.

Міста Приморщини порівняно невеликі: Владивосток налічує до 110.000 населення, Хабаровськ — 60.000, Нікольськ-

Усурійський — 25.000 — 30.000, Спаськ же та Іман — зовсім малі містечка.

Сіл таких великих, як на Україні або на Кубані, в Приморщині теж немає: середній розмір села — від 40 до 100 дворів; сіл по 200, по 300 дворів небагато.

„СТОДЕСЯТИННИКИ“ І ТРУДОВЕ СЕЛЯНСТВО

Класовий розподіл приморського села в значній мірі обумовлюється історією заселення. Першим заселенням краю, козакам, що з них царською владою впорядковано „Усурійське козаچه військо“, царський уряд надав з самого початку заселення великих привілеїв. Їм нарізано великі наділи; за вимогами генерал-губернаторів та царських намісників, що керували краєм, з державної землі виділено до того ще великі резервні фонди виключно для козаків; з них не брали податків, а, навпаки, ще їм на підтримку господарства давалося субсидії.

В таких самих умовах були і перші селяни-переселенці, особливо багатенькі, що приїздили з великими грошми і мали можливість захоплювати кращі землі.

Цих „старожилів“ донині рядове селянство звиває „стодесятинниками“.

Звичайно, з самого початку заселення „стодесятинники“ ставили своє господарство на експлуатаційний ґрунт: землю вони на глитайських умовах здавали в оренду безземельним корейцям, а самі вибирали для себе прибутковіші промисли: мисливство за весінніми оленями, що за їхні молоді роги („пант“) китайці платять сотні карбованців за пару; шукання золота; мисливство за хутряним звіром; рибальство, а головним чином — контрабандна торгівля через китайський кордон. Корейці ж тим часом розкорчовували їм від лісу та коріння нові землі, розробляли їх під рілля, пристосовували під хліб. Згодом такі глитайські господарства міцнішали, тим більш, що хазяїни їхні здобували змогу уже і в галузі промислів та контрабанди відігравати роль організаторів-капіталістів, пристосовуючи і до цієї роботи бідніших та експлуатуючи їх.

Підчас громадянської війни в Приморщині та Сибіру козаці та старожильські селища давали значну підтримку білогвардійським загонам та арміям, як майном, так і живою силою та громадською організацією.

Проте нині „стодесятиників“ налічується небагато, і економічна міць їхня слабшає. Село на Приморщині осереднюється. Переважне становище численно належить середнякові, і роля його росте. Середняцьку масу складають в основній масі рядові селяни - переселенці, що мають від 10 до 30 дес. землі (або від 8 до 16 дес. ріллі) і провадять господарство своєю працею. Не слід дивуватись, що навіть господарство в 30 дес. іноді належить у Приморщині до типу середняцького: загальна кількість землі не завжди тут має значіння, бо між нею може бути великий процент „невдобної“, болота, чащоби або кочкарнику, що потребує ще великих витрат на те, щоб стати в господарській пригоді.

А, з другого боку, бувають окремі випадки, коли господарство має глятайський характер і при 5—6 десятинах; останнє буває в тих випадках, коли господар свою енергію скеровує не по лінії хліборобства, а по якійсь іншій (торговля, скуповування продукції промислу, шукання золота, контрабанда, макосіяння (на опій), лихварство й т. ин.).

Бідняцькі господарства і навіть цілі селища — це переважно господарства і селища нових переселенців, що прибули в край протягом останніх перед революцією років. Вони на гірших землях, далі від шляхів. Умови війни, спочатку імперіялістичної, а потім інтервентської і громадянської, не дали їм можливості поставити господарство на твердий ґрунт спочатку, і вони вимушені були шукати приробітку або й заробітку на промислах — на рибальстві, на заготівлях та сплавах лісу, на хурманстві, хто сиромігся на коняку то - що.

Тільки тепер з допомогою сільсько - господарчого кредиту та кооперації їхнє господарство починає спинатись на ноги. Число бідняків теж меншає, збільшуючи шари середняцтва. До бідняцтва ж належить велика більшість корейського селянства, що за царату та за білогвардійських часів зовсім не мала землі, а хоч орендувала її на нелюдське - глятайських умовах у багатіїв - старожилів та козаків або батракувала.

Старожили - стодесятиники, і взагалі багатії, вороже ставляться до переселенців. Вони бояться, що розселення, доселення, переділи та землевпорядження пошкодять тим привілеям, що вони їх собі здавна захопили.

Звичайно, вороже ставляться ці шари і до бідняцтва та корейців і, з другого боку, повсіляк намагаються перетягти на свій бік середняка, нашттовхуючись тут проте на опір з боку сільського суспільства.

Початок радянського будівництва на Далекому Сході приніс з собою корінну зміну в засобах господарства.

Треба завважити, що, коли царський уряд почав заселяти цей край, його головною метою було створити з нього військову базу для імперіялістичного натиску на далекосхідні країни — Китай та Корею — і для боротьби за панування на Далекому Сході з Японією. До цієї мети були пристосовані всі колонізаційні заходи царського уряду. Для цього провадилася політику утворення багатого, забезпеченого, вірнопідданого царатові і ворожого до місцевого населення усурійського козацтва; до цього було скероване будування району Владивостоцької цитаделі, утримання величезних військових гарнізонів по всьому краю, і цим же визначався характер розвитку господарства та громадських стосунків у краї.

З імперіялістично-колоніальної політики царського уряду випливали величезні пільги та субсидії козакам від уряду на задрість селянству і ворожнеча поміж козаками та переселенцями. Відціля ж було прищиплювання „руським“ (під такою назвою розумілося всіх переселенців) ворожнечі і презирства до селянина-корейця та заробітчанина-китайця, як до якогось „нижчого створіння“. Відціля ж походив і напрямок хліборобської культури, що силоміць, користуючися до того ще й з селянських старих хліборобських звичок, прищиплювався зверху переселенському господарству.

Для армії, що її тримав на Далекому Сході царський уряд, а особливо ще під часи воєн. 1900 та 1904 — 1905 років, потрібні були великі інтендантські заготівлі. На пшеницю, жито, овес і ячмінь попит був завжди забезпечений. І селяни, що мали прадідівський досвід тільки в так званих „європейських культурах“, цією стежкою й далі йшли, не вишукуючи прибутковіших, урожайніших і стійкіших для цього саме краю культур. Сподіваючись на забезпечений збут „у казну“, селяни іноді, як риба об лід, билися всупереч природним умовам, гублячи урожай за урожаєм і десятками років товклися на цих — пшениці, житі, ячмені та вівсі.

Воно, правда, і на ці культури урожаї бувають часом дуже добрі. Але не завжди. Сподіватися завжди на урожай більш-менш можна тільки при культурі вівса, особливо

в районі міста Ольги (південно-східній район), та гречки — майже скрізь по Приморщині. Що ж до пшениці, то досвід показав, що коли спиратись на неї, як на основну культуру, то господарство стає немов би газартною гульнею в карти: можна виграти навіть і кілька разів підряд, але можна й гірко програти. Скрізь, куди дістають тумани з моря, пшениця часто (коли тумани захоплять на цвіту) дає так званий „п'яний хліб“, — зерно, прехороше на вид, набуває чогось такого у своєму хемічному складі, що ні людям, ні скотині в їжу не годиться, викликаючи ознаки гострого отруєння на зразок отруєння блекотою.

Ніякі спроби очистити зерно, позбавивши його отруйної якості, або запобігти такого переродження зерна наслідків не дали.

Трапляється иноді також захорювання пшениці на „сажу“, на „головню“ та на інші паразитичні хвороби. Це ж иноді буває і з житом. Велику небезпеку для зернового хліборобства являють також поводи, що про них вже ми згадували.

У 1925 році річки Сучан і Сіца, розлившись, зруйнували всю долину. Такі самі розливи бувають і на Даубіхе, і на Імані, і на Усурі. А остання повідь (1927 року) дуже тяжко вдарила по всьому господарству Приморщини, вчинивши збитків на 12 мільйонів карбованців і викликавши потребу для краю в допомозі з боку держави.

То й не диво, що хліборобство на основі європейських культур, та ще до того „на волю божу“, без вивчення місцевих природних умов, без заходів боротьби з ними чи пристосування до них, було завжди схоже на рисковиту гру. Нічого не губив від цієї гри тільки той, хто, маючи стодесятинні наділи, перекладав хліборобство і весь його ризик на плечі орендарів та наймитів, а сам мав підмогу з інших заробітків та промислів.

Звичайно протягом довгих років і середні переселенські господарства перемагали ці перешкоди та ставали на ноги, але це коштувало великої затрати сил, що з нею, якби взятись до господарства, знаючи місцеві умови та пристосовуючись до них, можна було б мати значно більші наслідки.

Треба сказати, що корейці та китайці, що сотнями й тисячами років живуть у тих краях та поблизу, завжди з деяким навіть глумом дивилися на упертість переселенців, що намагалися жити тільки з європейських культур. Сами ж вони, де мають матеріальну змогу, сіють і садять свої

культури, пристосовані до місцевих кліматичних умов. І наслідок дуже показний: пересічний прибуток з однієї десятини корейського господарства — 94 крб., а прибуток з десятини так званого „руського“ (тоб-то і українського) господарства — 57 крб.

За радянської влади протягом кількох останніх років у господарстві краю визначився перелом. Селянство само почало звертати увагу на східні культури.

Проте, перш, ніж говорити про те, що робиться і зроблено в цій галузі, згадаймо ще про розвиток деяких допоміжних культур, що їх принесли з собою переселенці, та про те використання природних багатств, яке провадиться поруч з хліборобством і має своє велике майбутнє.

ДОПОМІЖНІ СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКІ КУЛЬТУРИ

Ще перед революцією з ініціативи окремих переселенців, що розумілися на тій чи іншій галузі господарства, розпочиналося спроби прищиплювати ту чи іншу додаткову культурно-господарську галузь на приморському ґрунті.

В однім місці хтось цікавився садовою, в іншому другий — баштаними культурами, там — бджільництвом, там — тютюництвом, там почали розводити льон та коноплю; корейці та китайці сіяли місцеві породи проса — „чумізу“ та „пайзу“, а також робили спроби розводити риж; в інших місцях працювали над культурою виноградної лози; за останній же час (уже за радянської влади) взялися навіть широко за шовківництво, розводячи шовковицю та вигодуючи на її листу черву метелика-шовкопряда.

Майже всі ці спроби на ґрунті щедро-багатої природи Приморщини дали дуже хороші наслідки.

Пасічництво було культурою, що прищепилася в Приморщині дуже швидко й легко.

Ми вже згадували, що липа є одна з найпоширеніших порід дерева на Приморщині. Добре родить і гречка. Та й усяких інших гірських і лісових диких медоносних трав і квіту — безліч на Приморщині. Солодко-запашний дух цих трав є навіть характерний для літньої й осінньої природи Приморщини.

Пасічництво, занесене сюди українцями, білорусами та уральськими старовірами, в таких напроцудь гарних умовах швидко поширилося по всій Приморщині до Амуру (та й на Амурщині воно поширене) і росте далі що-року.

Як великий плюс цієї справи треба ще зазначити, що порода бджоли, яку розводиться на Зеленому Клину, пристосувалася до умов остільки, що витримує вогку весну і першу половину літа, і не боїться туманів та морських вітрів.

У 1926 році збір меду по Владивостоцькій та Хабаровській округах дав більш, як 300.000 пудів — на 100.000 пудів більш, ніж попереднього року. Стільки ж дав взяток 1927 року. За часів громадянської війни та інтервенції, коли довгими періодами цукру не було в продажу, мед заміняв собою цукор скрізь, де тільки торговельні органи турбувалися закупити мед на місцях.

Бджільництво найбільш розвинене в Іманському та Спаському районах і на Сучані. Трапляються пасіки по 200 і більш уликів. Улики здебільшого рямцеві, культурних систем, хоч трапляються ще подекуди і дуплянки.

Усурійський мед — чудової якості. 1926 року близько 100 тисяч пудів його вивезено через кооперацію за кордон, і на нього був великий попит.

Вишталництво теж прицепилось і швидко шириться особливо в Іманському та Спаському районах, куди не досягають вогкі вітри з моря, і де літом взагалі сухіше й гарячіше. Добре родять кавун, диня, гарбуз; про огірки, баклажани то - що нічого й говорити: їх розводиться скрізь по Приморщині і на Амурі як городню культуру.

В галузі *садівництва* деякі господарі, що почали провадити ці досвіди, досягли великого успіху ще в передреволюційні часи. По придатних що до клімату місцях прищиплювання дає добрі сорти яблук, слив і груш.

Як уже згадувалося, нині пробують використати умови, в яких росте дикий виноград, для культури кримських, кавказьких чи то західньо-європейських сортів.

Тютюн, що росте на Приморщині — так званої „манчжурської“ породи. Це порода близька до турецьких та грецьких „жовтих“ тютюнів, тільки з особливим сухим і різким, хоч і запашним присмаком. Спроби розвести чисті турецькі або грецькі (македонські) породи довго давали дуже певні наслідки.

Тютюнники з різних районів Приморщини — люди з досвідом басарабської, кримської і кавказької культури тютюну — в один голос скаржаться: розсадиш, буває, розсаду з доброго турецького насіння, землю підготуєш і ходиш за

тютюном як слід, аж ось із землі починає перти, немов на опарі, рослина мало не в сажень заввишки, з дебелим міцним листом від шістьох до дванадцятьох верхків завдовжки; а проте за сортом насіння немов би і бадилля має бути невисоке, і лист дрібніший; коли ж виготуєш тютюн, то почувасться в ньому присмак манчжурки. Однаково сумнівні наслідки довго давали спроби, що їх робили тютюнники українці, серби і греки. А проте вже останніми часами у радгоспі „Шмаківка“ (колишній монастир, де тепер зразкове господарство) вивели все-таки високий сорт тютюну. Збут для тютюну є: на державні тютюново-цигаркові фабрики у Владивостоці та Хабаровську.

Родять у Приморщині і махорочні сорти тютюну, що їх теж оброблюється на місцевій фабриці.

Робота що до пристосовування різних сільсько-господарських технічних та промислових культур до місцевих умов далеко ще не закінчена; вона тільки тепер починає набирати масового й організованого характеру. Окремими одиницями її провадилося давно, але при великій площі, рідкому населенню та слабому звязку — хто там знав, що нищпорить у себе в садку чи на пасіці якийсь аматор-досвідник? А тепер виявляються наслідки тих досвідів, і ними починає цікавитися широке селянство.

ПРИРОБИТКИ

Ми вже згадували, що в господарстві селянина на Зеленому Клину велику роль відіграють так звані „допоміжні“, тоб-то не хліборобські промисли.

І потреба в цих допоміжних промислах, і природні дані для них неоднакові в різних частинах краю.

В південних районах, як, наприклад, в околицях Никольську-Усурійського та Спаського, хліборобство цілком захоплює селянина і більш-менш задовольняє його потреби.

Але є райони, особливо нові, невпорядковані та слабо звязані шляхами сполучення (головним чином на півночі та по морському узбережжі), де на саме хліборобство покищо спиратися не можна; в таких місцях, окрім хліборобства, треба бути майстром на всі руки: рибалкою, мисливцем, пасічником, оленеводом, лісорубом і т. инш.

В таких місцях найпоширеніші допоміжні промисли є: лісозаготівля;

рибальство з цілою низкою інших морських промислів, і *мисливство*.

На ліс країна дуже багата. Ліс рубається і почасти оброблюється тут, а здебільшого вивозиться за кордон — у Японію, Китай та інші краї. Провадить лісозаготівлю державна установа „Дальлес“ та інші державні і кооперативні заготувачі.

Головних районів лісозаготівель два: 1) Усурійський, що охоплює залізницю, Свягінську лісозаготовчу колію, ріку Усурі і її припливи — Іман та Бікін; тут ліс сплавається річками в Усурі, а також до залізничних станцій Іман, Бікін та „Вяземская“; 2) морське узбережжя; тут лісорубки проводяться в районах гірських річок, що течуть з Сіхота-Аліня на схід; цими річками ліс сплавається до моря, де й вантажиться на пароплави. Найвідоміші райони лісозаготівель — бухта Датта, „Советская Гавань“, Гросевичі, Самарга (велика річка), Амгу, Велика Кема, бухта Суцзухе, Сучан і Шкотово. Зв'язок проміж цими бухтами з селищами при них — тільки морем (крім Сучана та Шкотова, де є залізниця). Гори та ліси там бездоріжні і непрохідні.

Дуже багато рубається й вивозиться осики, що йде в Японію та Китай на сірники. Робота на лісозаготівлях тяжка, особливо тому, що не скрізь іще (особливо на північному узбережжі) викорінено підрядництво, яке експлуатує робітника, що селянин відірваний від домівки (деякі лісозаготівлі більш, ніж за 1000 верстов від Владивостока) і що в лісних пустелях тяжкі умови харчування.

На лісові промисли йде здебільшого бідняцтво, іноді й середняки, особливо багато — корейців і китайців.

Рибальство, краболовля та здобування інших продуктів моря є важливий допоміжний промисел по морському узбережжю, а саме рибальство — ще й по ріках Амуру, Усурі та інших.

В морі та в Амурі ловиться кету, горбушу, кіжучу (це все велика риба), потім у морі — оселедці, краснопірку, камбалу, краба (морський рак), трепанга (морський червак, що його вивозиться в Китай) і морську капусту, що теж іде на китайський ринок.

Усього цього ловиться мільйони пудів, а ще ширший розвиток цих промислів потребує тільки добре налагодженого постачання соли на рибалки та обладнання консервних заводів. Оскільки великі і значні рибні промисли

Приморщини, можна зважити з того, що 1926 року, наприклад, самого тільки кетового кав'яру для внутрішнього ринку заготовлено 22.000 пудів.

На рибальські промисли селяни йдуть тільки на чорну роботу, бо сама організація уловів, засолу то-що потребує фахового знання і вміння.

Робота ця теж дуже тяжка і напружена. На більшість порід риби улови провадиться підчас „ходу“ риби, коли мільйони риби (як, наприклад, кета або оселедець) ідуть такою тісною ватагою, що поміж нею можна встромити вельо — і воно не падає. Рибу треба не впустити. Це створює таку напруженість роботи, що перед нею і жнива здаються виграшкою.

Рибальство дає подекуди значний підробіток біднішому селянству.

Мисливство на Зеленому Клину провадиться головним чином на хутряного звіра, а також на оленя, дикого кабана, диких кіз то-що; мисливство за птицею (окрім хіба фазана, що має великий попит і порівняно дорого цінується) не вважається за серйозну справу, і його провадиться „між пивним“ — для власних потреб.

За основний засіб до життя мисливство (поруч з дрібним, кустарним рибальством) є тільки у так званих за старою офіційальною назвою, „інородців“, тоб-то у первісних тубільців краю — ороців, гольдів, тазів, тунгусів, ламутів то-що.

Культурний рівень їхній ще дуже низький, мисливське знаряддя первобутнє. Лісувати з старовинною пістонною або навіть кремневою рушницею їм тяжко там, де хліборобське господарство вже розполохало основні маси дичини. Їхні мисливські засоби потребують незайманих просторів. І за останні десятиліття, разом із тим, як звір відходить від заселених долин у лісові нетрі, у верхів'я річок, у непрохідні ліси кряжів Сіхота - Алінь, — відходять туди і тубільці-мисливці. Живуть вони дуже вбого: занастила їх презирлива, гнобительська колонізаційна політика царського уряду — і серед них швидко йде вимирання від віспи, голодування, пранців та інших хороб, а також від горілки: горілкою їх здавна спують перекупці хутра та риби — дрібні глитайці з руських, українців, корейців, китайців то-що.

І тільки за часів радянської влади на побут тубільців звернуто увагу; тепер розпочато вже роботу що до поширення громадської самодіяльності та кооперації серед них,

допомоги їм постачанням хліба, мисливського та рибальського знаряддя, кредитом і т. ін.

З китайців та з корейців на лісування ходять здебільшого фахівці - „тайожники“, переважно — біднота.

З козаків же та руських і українців - переселенців на мислиство ходять здебільшого як на допоміжний промисел заможніші люди, хто має час на це та має на кого залишити хліборобське господарство. Ходить проте і середняцтво, і робітники, особливо на Сучані і на Імані.

Як уже говорили ми, мислиство на Зеленому Клину має характер не розваги, а серйозного заробітку.

Отких стрільців, як у нас бувають, що за одним зайцем або качкою по два дні ходять і приходять додому, підбивши де-небудь люшнюю свійського селиха, там немає.

Мислиство в дикій тайзі — річ хоч і прибуткова, але небезпечна, а тому вимагає доброго хисту в цій справі.

Досить сказати, що білку або иншого дрібного хутряного звіра треба неодмінно стріляти в око, щоб не попусувати та не знецінити шкурки. А оленеві, що його б'ють із-за дорогих рогів, треба влучити з одного разу в серце, бо коли олень зійде кров'ю від невлучної кулі, або, тріпочучи, поламає молоді м'які роги об гілля та кущі, то ті роги коштуватимуть уже не 200 — 300 карбованців, а карбованців 20 — 30.

Та поганому стрільцеві і небезпечно заходити далеко в тайгу, бо там можна натрапити зненацька і на рись, і на кабана, і на тигра.

Закони про мислиство на Далекому Сході відмінні від наших. Під спеціальною охороною там тільки рідкий і дорогий звір (в тому числі олень); для оленів є спеціальні заповідники, де провадиться планове господарство: мислиство на більшість порід звіра, а особливо на хижаків, провадиться цілий рік без перерви.

Зброя, в тім числі і нарізні гвинтівки (вінчестери, берданки то - що), є звичайним знаряддям майже в кожному господарстві, бо инді од звіра доводиться захищати і власну худобу.

Мисливці на кабана і ведмедя не є якась дивовижа; найбільшою повагою користуються „тигратники“. Між селянами є такі „тигратники“, що в мисливських колах відомі на весь світ. Такий, наприклад, Олексій Козин (українець мовою) з села Яковлівки. До 1920 року він убив 22 тигри і більш ніж 40 кошенят тигрів та барсів узяв живими.

Тигр Приморщини („усурійський“) — страшна й люта звірюка. Це гарний огрядний „кіт“ до сажня завдовжки і аршин заввишки. З коровою в зубах, перекинувши її собі за ошийок, він плигає, тікаючи, як кіт з задавленим пацюком. Нахабний і сміливий він надзвичайно. 1916 року цілу зиму один тигр жив під селом Кангауз, перетягав багато корів у селян - корейців, задавив двох чоловіка і переселився нарешті далі в тайгу. 1919 року тигр жив на околиці станції „Океанская“ — дачного селища, усього за 22 верстви від Владивостока. 1920 року влітку у селі Анучіно (тоді це була столиця червоних повстанців - партизан) тигр розірвав партизана - червоноармійця, переплигнув велетенським стрибом через коло озброєних партизан, що оточили його на березі річки Даубіхе, і втік.

А колись, розказують старожили, років 30—40 тому, коли річні долини були ще мало заселені, і самий Владивосток був невеликим містом, тигри блукали біля самого міста: „Тигрова сопка“ у Владивостоці — нині у центрі міста, проти вокзалу — тому й прозвана „Тигровою“, що на ній років 40 тому тигр із'їв салдата - вартового.

Тепер, правда, цей звір відсовується далі в глуху тайгу.

Але з наведеного видно, чому мисливська сміливість та хист користуються великою шанобою серед населення.

Яке значіння має мисливецьтво в господарстві, можна зважити з цифр заготівлі хутра по Приморщині, що їх передбачалося на 1926/27 рік.

По Владивостоцькій та Хабаровській округах (головним чином по найбагатших звіриною Іманському району та по узбережжі) намічалось заготовити 260.000 хвостів, тоб - то шкурок.

Здобувається: білку, колонка¹⁾, руду лисицю, лисицю сиводушку, росомаху²⁾, рись³⁾, барсука, дику кішку, куніцу, ведмедя, бурундука⁴⁾, вовка, видру⁵⁾, соболя⁶⁾.

¹⁾ Колонка — невеликий, менший від кішки, хижий звірок з породи „тхоревих“ або „куничних“. Хутро цінне.

²⁾ Росомаха — хижий звір, завбільшки з невелику собаку, схожа на барсука. Хутро цінне.

³⁾ Рись — звір кошачої породи, завбільшки з собаку. Хутро не дуже цінне, але знищують її, як дуже лютого і шкідливого хижака.

⁴⁾ Бурундук — гризун, завбільшки з білку. Хутро малоцінне, але на нього великий попит, та й здобувати бурундука легко.

⁵⁾ Видра — хижак, що живе на берегах річок і годується рибою. Дуже цінне хутро.

⁶⁾ Соболя — дрібний хижак з породи „куничних“ завбільшки з невелику кішку. Хутро дуже дороге.

Який це прибуток дає мисливцям, можна приблизно зважити з заготовних цін: білка коштує 1 крб. 35 коп., ведмідь — 12 крб., лисиця — 25 крб., соболь — 80 крб.

* * *

Щоб зважити, яку важливість мають у місцевому сільському господарстві за його нинішнього стану окремі галузі його та приробітки, наведемо ще кілька цифр.

1925 року, коли господарство тільки-но почало підводитись після років занепаду від громадянської війни та двох підряд неврожаїв, здобуток селянства Приморщини оцінювався в 25.231.000 крб. В цьому числі продукція рільництва коштувала 14.150.000 крб., продукція скотарства — 6.720.000 крб., птахівництво — 990.000 крб. і від сторонніх (промислових) заробітків — 1.930.000 крб.

Що до цієї останньої цифри, то її складають: від місцевих промислів (лісозаготівля то-що) — 715.000 крб., від рибальства — 550.000 крб., від мисливства — 385.000 крб., від хурманства та инш. — 275.000 крб.

Що ж до розвитку окремих галузей старих культур, то найкраще поширюється, як ми вже зазначили, пасічництво, що в 1925 році дало прибутку селянському господарству 1.003.960 крб. І умови для нього такі добрі, що воно певно розвиватиметься й далі.

ДО НОВИХ КУЛЬТУР

Останніми роками визначилося в сільському господарстві Приморщини зрушення: селянин почав шукати прибутковіших культур, ніж пшениця та овес. Агрономічне вивчення місцевих умов, а також приклад селян-корейців та китайців вказали селянству шлях нового розвитку. Цим шляхом є відродження і раціональна постановка східніх, місцевих, китайсько-корейських культур, що краще пристосовані до клімату і мають добрий ринок збуту.

Із зернових східніх культур найпривабливіша і найприбутковіша є *риж*.

Збереглися відомості, що ще перед заселенням Зеленого Клину переселенцями з Росії та України, приблизно в 60-их роках минулого століття, рижові плантації були в Приморщині, в районі озера Ханки. За часів царської колонізації

цю культуру зовсім забуто, і відновлятися вона почала з років 1917 — 1918. Доморобними кустарними засобами корейці влаштували zalивання плантацій водою та спускання води, як цього потребує культура рижу, і вже 1919 року в Приморщині було під рижом близько 300 десятин. Спроби мали успіх; через два роки — 1921 року під плантаціями рижу було вже 7 тис. десятин, а 1922 — навіть 12 тис. дес.

Правда, такому надзвичайно швидкому зростанню була дуже погана причина: це були роки, коли край був заводнений японським інтервентським військом і на місцевому ринку був перебільшений попит і підвищені ціни на риж. Пуд нешуганого рижу 1921 року коштував 3 крб. 50 коп. А проте досвід сам собою був остільки влучний, що коли й минула лиха година інтервенції, то культура рижу, як виявилось, прищепилася вже міцно, тим більш, що радянська влада почала повсяк дбати про розвиток цієї прибуткової культури.

Хоч ціни на риж за радянської влади без штучного попиту трохи й підупали, але стояли на дуже прибутковому для хлібороба рівні. Сівбою рижу встигли зацікавитися де-хто з руських та українських переселенців, попервах переважно з заможних, що швидко відгукнулися на прибуткову справу, а потім у справі переважне місце носіли селянські кооперативні артілі, меліоративні товариства, а також міськради і райвики.

За роки 1923, 1924 та 1925 площа рижового засіву трималася на цифрах від 7.500 до 8000 десятин, а 1926 року було засіяно вже 9.000 дес. (Ці цифри не зовсім повні, бо деякі хазяїни, особливо малоцисьменні корейці з далеких хуторів, про свої засіви докладних відомостей не давали).

Оскільки прибуткова культура рижу, можна зважити з такого порівняння цифр:

1925 року на Приморщині було під пшеницею 30.292 дес., а під рижом — 7.800. Пшениця з зазначеної площі дала урожаю на 2.952.113 крб. 30 коп., а урожай з 7.800 дес. рижу коштував 2.340.000 крб., тоб-то прибутковість із десятини рижового поля втричі більша за прибутковість із десятини пшеничного поля ¹⁾).

• Наведімо инший приклад. У Нікольську-Усурійському є міські землі, що їх здавалося звичайно в оренду. 1926 року

¹⁾ Газ. „Красное Знамя“. Влад. 26 серпня 1926 р.

відділ міського господарства з тих земель на 470 гектарах (більш, як 430 дес.) владнав зрошення під риж — і прибуток від землі збільшився у 12¹/₂ разів.

Треба проте завважити, що добра хазяйська постановка рижового господарства не може обмежитись і задовольнитись тими засобами зрошення земель під риж, яких уживають селяни корейці. Їхні засоби, кустарні і непланові, часто - густо ведуть до того, що одно господарство заважає іншому; крім того, од безпланового, аби - як упорядкованого заливання поля заболочуються шляхи, застоюється вода — і над нею починає плодитись комарь, що, кусаючи людей, переносить хворобу — малярію.

Цього всього можна запобігти науково поставленим зрошенням, — щоб воду рівно розподілялося добре і вчасно спускалося, і щоб можна було в усьому районі зрошення постійно провадити роботу знищування зародків малярійного комаря.

Тому радянська влада навіть навмисно стримує стихійний розвиток рижорозведення з саморобним корейським зрошенням, а береться до заходів планової меліорації.

За дуже обережними підрахунками, площа землі, придатної під риж, визначається лише по району озера Ханка близько 250 тис. дес. А проте є ж і по інших районах (переважно на півдні) землі, придатні під цю культуру.

З певністю можна сказати, що культура рижу на Приморщині має велике майбутнє, бо головна кліматична ознака краю — вогка весна й перша половина літа і сухі та сонячні друга половина літа та осінь, шкодячи деяким з європейських культур, якраз є сприятливі для рижу.

Дуже прибуткова культура для Приморщини є ще *китайський або соевий біб*.

У Приморщині і в Манчжурії з нього давлять бобову олію, а макухою годують худобу. І олії, і макухи, і бобу-сирцю багато вивозиться за кордон, де попит на все це величезний, і де дуже високо стоїть технічна обробка бобів. В Америці, Японії та в промислових містах Китаю з бобів роблять: просту бобову олію, подроблені дорогі сорти олії, як прованську, хлопкову, горіхову то-що, подроблене консервоване молоко, бобовий сир, консерви, що заміщають м'ясо (біб цей кількістю білку дорівнюється м'ясові), каву, шоколад, багато технічних масел, мило, хемічні речовини, паперову масу і навіть вибухові речовини (з покидьків

макухи). Крім того, біб сам собою — сирій, смажений і навіть вогкий і пророслий — іде в їжу. Знавці технічної обробки бобів кажуть, що з цих бобів так само, як і з овині, „ніщо не пропадає без користі“.

До останніх часів найбільш бобів постачала за кордон Манчжурія, вивозячи ці продукти через Владивосток і через Дайрен (японський порт); але останніми часами культура бобів дуже швидко почала ширитися в Приморщині, де росте біб ще кращий, ніж у Манчжурії.

Треба сказати, що соєві боби, окрім своєї товарової прибутковості, великої придатності в місцевому господарстві і завжди забезпеченого збуту, добрі для Приморщини ще й тим, що не бояться заболоченості ґрунту, поліпшують ґрунт, зміцнюючи та угноюючи його, не заважають іншим культурам, бо час обробки бобів не збігається з часом обробки польових культур, і головне — урожаї дають що - року.

То й не диво, що засівна площа під бобами у Владивостоцькій окрузі, що з 1917 до 1923 року була незначна і стояла на одному рівні, за останні чотири роки збільшилася більш, ніж утричі: 1923 року під бобами було 6.724 гектари (тоб-то 6.151 дес.), 1924 — 7.586 гектарів; 1925 — 18.370 гектарів і 1926 — 22.940 гектарів, тоб-то більш, ніж 20.990 дес.

Родять боби дуже добре по всій Владивостоцькій окрузі від Ханкайського району до Посьєту.

Селянство, кооперація і земельні органи напружено працюють над удосконаленням цієї культури, заготовляють та добром найкращих сортів насіння, будівництвом олійниць то - що. Порт Владивосток має величезне обладнання для перевезки бобів та олії як з Приморщини, так і з Манчжурії.

Щоб сполучити Приханкайський район з Усурійською залізницею та дати вихід рижені та бобам, будується колію від ст. Мучної (с. Чернігівка) до сіл Камінь-Риболов та Турій-Рог. Ця сама залізниця дасть вихід на Усурійську залізницю і вантажам із суміжного Да - Муренського повіту Гірінської провінції Китаю.

Шовківництво — це теж господарська новина, що має велике майбутнє у Приморщині.

Років із 20 чи трохи більш тому уперше на Приморщині почав розводити шовкопрядну черву і ткати шовкове полотно че - сун - чу селянин - корєць Ан із села Сінельніково. Наслідки досвіду були гарні; справою зацікавилось селянство. В самому Сінельниковому є 12 господарств, що

виробляють шовк уже років із п'ятнадцять, а за останні роки число шовківничих господарств збільшилося в цьому селі до сотні.

В різних районах Владивостоцької округи вже 1927 року шовківництвом займалося до 200 селянських господарств та 8 артілей, що мають посадки шовковиці від 3 до 30 дес. Особливо швидкого розвитку досягло шовківництво з 1925 року, коли окружне земельне управління почало організовано допомагати селянству в цій справі, завозячи саженці шовковиці, виписуючи грену (яечка метелика - шовкопряда) з Японії та Кореї, впорядковуючи кредити то - що.

За оцінками дослідників - спеціалістів, умови шовківництва на Зеленому Клину крапі, ніж у Криму.

Що ж до прибутковості цієї галузи господарства, то на-вряд чи є яка инша галузь, щоб могла дорівнятись до неї.

Пересічно на десятину шовковиці припадає 1.000 дерев. В перший же рік десятина посадки дає прибутку 50 — 70 крб. На другий рік десятина дає вже до 200 — 250 крб., а на п'ятий — прибуток з десятини сягає 1.000 і навіть 1.500 крб. Коли ж узяти на увагу, що листом з одного дерева можна годувати черву від 9 до 12 років, то виходить, що пересічно десятина посадки дасть до 1.000 крб. на рік.

До того ж і землю поміж шовковицею використовується під боби.

Звичайно, не можна сподіватись, щоб Приморська че-сун-ча або шовк - сирець могли розраховувати на широкий закордонний вивіз. Нині, коли в Америці винайдено засіб робити штучний шовк і дуже зросло його виробництво, навіть з Японії та з Китаю вивіз шовку почав дуже знижуватись.

Але навіть самі потреби нашого внутрішнього ринку цілком забезпечують збут приморського шовку, і шовківництво тому має перспективи дуже прибуткової культури.

Культурою шовковиці дуже зацікавилися і українці - переселенці.

Є ще одна дуже прибуткова культура на Приморщині, що має за собою і досить велику давність, та тільки погані слави вона зажила.

Це — мак, особлива порода маку, що розводиться не на насіння, а на виробку з нього *опію*. Звичайно, коли б опій вживалося тільки для виробки всякого лікувального знадіб'я, то це була б дуже гарна, прибуткова і нетурботна

культура. Але опій здобувається макосіячами майже виключно для вивозу його сирцем, переважно контрабандними засобами у Китай, де його курять, і де він відіграє ролю далеко гіршого і шкідливішого дурману, ніж у нас горілка.

Опій дуже дорогий і іноді дає казкові прибутки. Але плантатори його за самим характером його вжитку і збуту здебільшого мають близькі стосунки з злочинними елементами, що завжди її купчують біля макосіяння. Макові плантації, особливо корейські та китайські, приваблюють банди хунхузів (китайських бандитів з Манчжурії), що, маючи свої розрахунки з плантаторами маку, накладають на них свої податки, входять з ними то в приватні договори, то в ворожі стосунки, іноді діляться з ними прибутками від контрабанди, іноді ж грабують і вбивають їх. Це шкодить і сусідньому селянству. Окрім того, макосіячі звичайно зазначають твою землю і заважають культурі сусідів. Тому макосіяння в побуті Приморщини зажило поганої слави, як культура спекулятивна і неминуче споріднена з злочинами, небезпекою й турботами. Подекуди селяни навіть гостро вороже ставляться до макосіячів, і треба сказати, що в тих умовах, у яких макосіяння складалося, для таких стосунків є підстави.

З інших культур, що дають користь господарству, треба ще відзначити кукурудзу, звичайне просо, картоплю та всі городні рослини, які ростуть і на Україні, і крім того — *чумілу* (дрібне корейське просо) та *пайзу* (теж місцева порода проса), а з технічних культур — льон і коноплю.

* * *

Взагалі, коли порівняємо культури Зеленого Клинку з 1917 року до культур 1926/27 року при однаковій майже засівній площі (у 1917 — 251.882 дес., а в 1926 — 250.000 дес.), то помітимо цікаве явище. Засів пшениці скоротився на 45%, гречки — на 47, вівса — на 50, льону — на 39, сонячника — на 80 і тютюну — на 82. (Засів тютюну зменшився тому, що відновився довіз із Криму).

Зате дуже збільшився засів озимого жита (з 1.442 до 47.480 дес.), бобів (з 7.318 до 21.756 дес.), рижу (з 300 дес. випадкових корейських засівів до 11.000 дес.), проса (з 2.658 до 8.017 дес.) і чумізи (з 10.724 до 16.782 дес., тоб-то майже на 60%).

Цілком ясно видно, як *завойовують собі місце східні зернові і технічні культури, найраціональніші для умов цього краю.*

Багатство на сировину уперто висуває потребу переробляти цю сировину на місці. На фабрики та заводи, що обслуговували б цю потребу, край був до останніх часів небагатий, і тільки останніми роками це будівництво поставлене в план. На 1927/28 рік передбачалося розпочати будівлення другої миловарні, крохмалево-паточного заводу і ряду заводів — обробляти лісню сировину, в тому числі заводів сухої перегонки дерева і великого хемічного заводу.

В краї багато олійниць, що жмуть бобову олію; на 1927/28 рік їх налічувалося 71, і ця промисловість чимдалі шириться. Є також більш за 40 рижорушок і великий рижоочисний завод. Число цих заводів і їхня міць теж мусить збільшуватись разом із поширенням рижової культури.

Велика потреба є також у нових консервних заводах — обробляти рибу, краба то-що.

Заводів, які є вже в краї, звичайно, не вистачає обробляти навіть невелику частину тієї сировини, що є в краї, і будівлення їх є нагальне чергове завдання місцевого господарства.

КОЛОЇЗАЦІЙНІ ПОТРЕБИ

За даними 1925 року, населення в Приморщині налічувалося 621.383 чол.¹⁾ В тому числі на тубільців цієї місцевості (орочі, гольди, ламути, тази та інші) припадає загалом тільки 8.157 чол., китайців — 41.480, корейців — 106.193, інших націй — 23.073, а масова більшість припадає вкупі на українців, руських та зрусифікованих представників інших націй, що сами себе вважають за руських. Ця група налічує 442.480 чол., або 71% від усього числа населення. Міського населення в краї є близько 201.000 і сільського — 420 500.

Загалом на 1 кв. верству в Приморщині припадає 1,2 людини, тоб-то населення дуже рідке, та й то зосереджене по рідких залізничних, водяних і ґрунтових шляхах.

Оскільки цього замало для такої площі — можна збагнути з такого порівняння: в Кореї, що підходить розміром терену до Приморщини, живе 17.300.000 чол., в Італії, що тільки в пів-

¹⁾ До моменту, коли пишеться ця книжка, дані перепису 1927 року ще не оброблені. Проте не можна гадати, щоб ці дані дали великі зміни у загальних цифрах. М. Н.

тора рази більша за Приморщину, живе близько 40.000.000, а за українською густиною населення на такій площі жило б найменше 13.000.000 чол.

Придатної для ріллі землі (за винятком тайги, болот тощо) у двох округах — 2.211.365 дес., а розорано з цього числа лише 336.000 дес., до всього числа придатної землі це буде тільки 8,1%, а коли рівняти до всього терену Зеленого Клину, то це вийде трохи більш, ніж 1/2% (0,56%); луків є 509.000 дес., а використовується з них тільки — 112.000 дес.¹⁾.

Усе це ставить на чергу питання дальшої колонізації краю. Питання це пророблялося і далекосхідними органами ради і центром. На найближче десятиліття з 1926 до 1935 року на весь Далекий Схід (Забайкалля, Амур, Приморщина, Сахалін) намічено перекинути 1.250.000 переселенців, в тім числі 725.000 — з РСФРР, 359.000 — з України і 160.000 — з Білоруси.

Приморщина з цього числа може в перші роки вмістити, коли розраховувати на досліджені землі та на доселення в обжитих уже місцевостях, до 60.000 — 65 000 чол., тоб-то приблизно 11.500 нових трудових господарств.

Переселення вже розпочалося.

Протягом 1927 року мало зачислитися по Хабаровській окрузі 10.377 чол. і по Владивостоцькій — 12.364 чол. (ці цифри лише приблизні, бо протягом сезону вони могли змінитися проти попередніх розрахунків).

Роботу влаштування пересельців провадиться, та не можна запліщувати очей на низку хиб і труднощів, що виявилися на перших порах. Головне завдання є докладне вивчення тих ділянок, що їх призначається новим пересельцям, щоб мати заздалегідь повне уявлення, з якого боку братись за перше господарське обладнання, щоб найдоцільніше і найприбутковіше витратити кошти на перше облаштування, і взагалі — щоб не довелося пересельцеві працювати в сліпу, на кожнім кроці помиляючись.

Потім важлива перешкода є бездоріжжя і дичавина на нових місцях. Через те першою роботою, за яку береться влада в переселенській справі, є переведення широких меліоративних, залізничних, шляхобудівничих і землевпоряджувальних робіт.

¹⁾ Дані до 1926 року.

Крім того, ще напруженої роботи потребує організація кредитної, агрономічної, ветеринарної, медичної, культурно-освітньої то-що допомоги пересельцям. Усю цю роботу провадиться вже, але її треба довести до такої височини, щоб вона могла цілком забезпечити пересельця від зайвих перешкод і труднощів у тяжкій і без того справі оселення і розвитку господарства на новому місці.

Як велику хибу, досвід минулих двох років (1925/26 і 1926/27) відзначає те, що дуже часто, покладаючи надії на природні багатства краю, пересельці уявляють собі всі природні дані на зразок тих, які вони залишили дома, і до цього пристосовують свої заміри, плани і методи роботи. Як бачимо, це велика помилка, що може привести до гіркого розчарування. Як це, так і недостатні відомості в ходаків про вільні земельні фонди, спричинювались иноді до повертання ходаків назад та до блукання з місця на місце, шукаючи вільних фондів.

Над усуненням цих хиб працюють переселенські органи і місцева влада.

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ І УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА

Ми вже згадували, що українці становлять великий процент населення краю. Проте, питання про розвиток української культури, як підвалини і засобу культурного зросту маси, піднесено тільки за останні часи — за радянської вже влади.

В самому селянстві національне питання не виникало в дореволюційні часи, не стояло гостро в часи післяреволюційні, і нині стоїть в порядку поточного радянського будівництва.

Як відомо, загальна політика царського уряду була русифікаційна. На Далекому ж Сході (як і на інших „окраїнах“) вона сполучалася ще з політикою навмисного утиснення місцевого населення — корейців та китайців.

В цій справі царський уряд використовував українських пересельців так само, як і козаків, і руських та інших що до національності селян.

„Білих“ нацьковувалося на „жовтих“, тоб-то на корейців, китайців і малокультурних старовинних тубільців. На кожному кроці підкреслювалося „першенство“ і „привілеї“ усіх „білих“ перед „жовтими“ і в економічному, і в правовому становищі.

Ці самі привілеї перед тубільцями в руках царського уряду разом були і засобом русифікації самих пересельців. Українців, як нації, царський уряд не визнавав. І в стосунках, і в статистичних відомостях українців вважалося за „руських“; під такою назвою їх і протиставлювалося політикою уряду місцевому старому населенню і заробітчанам з Кореї та з Китаю.

Пересельці в масі на це ніяк не реагували, та цим питанням і цікавилися мало, тим більш, що економічно це їх не зачіпало. До цього треба пригадати, що рівень громадської свідомости та й азбукової письменности серед того селянства, що переселялося в ті часи, був невисокий: на переселення йшла здебільшого найбільш засіпана і затуркана злиднями частина селянства; ще зовсім недавно процент хоч аби - як письменних серед пересельців ледве сягав 7 — 12. Серед українців - пересельців хіба лише окремі одиниці мали яке-небудь уявлення про те, якої вони національності і якою мовою говорять.

В умовах же життя, одірваного од світу, та напруженої боротьби з природою, незгодами та труднощами на новому місці, це питання і не поставало, а царським урядовим „культурникам“ не було ніякої рації його порушувати.

Так само, як бувало це в старі часи і на Україні, селянин, розмовляючи „по-своєму“, тоб-то українською мовою, щиро був певен за вказівками попа, вчителя, писаря, переселенського чиновника, що він в „руський“, „православний“, тільки що „з хохлів“ або найбільше — „з малоросов“, і мову свою він вважав за „руську“, тільки — „мужицьку“, намагаючися в міру потреби „виправляти“ її, коли доводиться говорити з кимсь із зовнішнього світу.

Звичайно, від цього селянин не переставав бути українцем що до культурного вантажу свого: основною мовою українського населення Приморщини була й понині в українська мова; будуючи нове життя, він виходив з того запасу культурного надбання, яким він володів, накладаючи і на створене характерний відбиток культури українського села.

Ця стихія культурної основи дуже помітна на Приморщині і виявляється вона не тільки в мові, у вигляді сіл та в збережених по скринях запасах: збереглися в побуті українські народні пісні, визначаються музичні здібності населення українських сіл, що відбиваються навіть на творчості сучасних частушок і т. ин. Але протягом тих десяти-

діль, що минули до революції, українська мова не стала знаряддям широкого економічного розвитку краю. В мандрівці через увесь Сибір, і на місці, під впливом умов господарського розвитку, мова до того набрала неперетравленої домішки з слів та висловів інших мов, оскільки свого мовного запасу немов би не вистачало на нові явища та речі: прищепилися в мові навіть такі слова, як „соха“ (в розумінні „рало“), „колесуха“ (сибірське рало з колешнею), „литовка“ (коса — по-сибірському), „хана“ (від китайського „ханшін“ — китайська контрабандна горілка, до речі сказати, дуже погана), „намедни“, і багато інших слів, хоч відповідного значіння слова є і в українській мові.

Мовою ринку, офіційальних зносин, заробітку та всяких стосунків із зовнішнім світом є мова руська.

(Мовою ринку в прикордонних місцевостях і взагалі в стосунках з китайцями є ще особливий русько-китайський жаргон, вироблений самим життям).

Молодь, що народилася вже на Зеленому Кліну, і з школи, і з-посеред різноплемінного оточення, і шляхом зносин із зовнішнім світом поза межами села приносить іще більший вплив руської мови. Іноді, правда, не густо, трапляються випадки, коли в українській сем'ї молодь і зовсім не говорить українською мовою.

Тут велике значіння мало те, що української книжки чи газети за передреволюційні часи на приморському селі не то що не було, а, мабуть, мало хто й знав у масі, що бувають книжки, писані „по-мужицькому“, або „по-полтавському“ чи „по-тарашанському“.

Звичайно, з цього загального правила є окремі винятки й на селі, але вони не становили до останніх часів помітного явища.

І українська мова до останніх років залишалася мовою семейної традиції та внутрішньо-селянського життя й побуту. В окремих селах вона зберігала навіть характерні відзнаки говірки тієї місцевости, звідки прибули пересельці того села.

Проте, навіть відіграючи таку вузьку з культурно-економічного боку роль, українська мова і культура зостається в українському селянстві Приморщини головною основою для дальшого розвитку і зросту.

Поруч з цим, як помітне явище, треба відзначити живі згадки, особливо у старішого покоління, про той край,

звідки виїхали, і навіть значне тяжіння до нього. Ці спогади і тяжіння виявляються як масове явище, правда, не в національних, а швидше в земляцько - провінціальних формах. Згадуючи про Україну, про її звиклі умови, побут, господарський лад, про природу, степ, солов'я то - що, — рядовий селянин, особливо неписьменний, має на оці і називає не Україну взагалі, а свій „повіт“, своє село з його суто провінціальними відзнаками, включно до форми зав'язування платка в молодиць.

Ця пам'ять про Україну має здебільшого ідилічний характер: негативні спогади затираються в пам'яті, а залишається тільки уявлення про привабливі сторони, що переходять иноді в тугу за „домівкою“ і в тягу на Україну.

На початку революції, коли до Зеленого Клину дійшли чутки, що панство скасовано, і земля перейшла до селян, ця тяга набрала реальних форм. По Приморщині хвилю прокотилося гасло — спродуватись і їхати „додому“. Захоплювались цією думкою не тільки бідняки та „новосели“, але й статечні середняки, що мали десятин по 30 землі, десятки голів худоби і добре влаштоване господарство.

Дехто й справді спродався та повернувся.

Проте значних наслідків ця хвиля не мала. По - перше, в основі її лежали зазначені приблизно - ідилічні уявлення і відсутність точних фактичних відомостей про стан на Україні; як тільки виявилось, що на великі земельні наділи на Україні сподіватися не можна, запал цей опав. А, по - друге, хвилю цю спинили події громадянської війни, що постали невзабарі, та перерва транспорту з Заходом.

Проте підсвідоме стихійне тяжіння до українського є постійне явище: воно виявляється в підвищеній цікавості до кожної зайшлої людини, що заговорить по - українському, в тому успіху, який мають випадкові українські вистави, що потрапляють иноді на село, і в багатьох інших побутових рисах.

Коли (вже за радянської влади) в газеті „Приморський Крестьянин“ почали з'являтися фейлетони та інші статті українською мовою, на них читачі - селяни дуже прихильно відгукнулися, і це спричинилося до постійного надходження кореспонденцій українською мовою з місць.

По містах та по селищах міського типу українське культурництво досить помітно виявлялося здавна. Тут українську аудиторію становили головним чином службовці, дрібна

буржуазія, військові, а в районах залізниці, майстерень та рудень — і робітники.

Поширені українські вистави і драматичне аматорство.

Ці галузі мали, правда, весь час відбиток старої „малоросійщини“. Зразком українського театру була типово халтурна трупа „Кармелюка“, що давненько вже манячить по Далекому Сході, з усякими „Циганками Азами“, неймовірної широчини штаньми, морями сліз і гопаками.

Але й це користувалося великим успіхом. Ще більшого успіху набирали шевченківські свята, що впоряджались рік-у-рік місцевими гуртками української інтелігенції.

З початком громадянської війни цю „національну стихію“ спробували було використати, як поживний ґрунт, націоналістично-буржуазні гуртування і окремі білогвардійські та спекулянтські ділки.

По містах виникли „окружні ради“, що провадили пропаганду петлюрівщини. Робилося спроби організувати українські військові частини на допомогу контр-революції. (Великого успіху ці заходи не мали). Потім підчас японської інгервенції зорганізувалося було заходами кількох спекулянтів „кооперативне“ буцім-то „товариство“ „Чумак“, що на гроші японського штабу, спекулюючи на „земляцтві“, скуповувало сировину в селян.

Та всі ці заходи не зачіпали й не могли зачепити широкої української трудової маси краю. Націоналістичну роботу провадилося серед демобілізованого офіцерства, обивательської буржуазії, службовців, інтелігенції то-що. Робітники ж та селяни йшли „в сопки“, в червоні партизанські загони, кривавою напруженою боротьбою випирали з краю інтервенцію та білогвардійщину всіх відтінків, і до української білогвардійщини ставилися з такою самою ненавистю, як і до всякої іншої.

Ще й більш од того,— в селянстві, що підчас громадянської війни вперше наразилося на постановку національного питання, і якраз з уст буржуазії та білогвардійщини,— цей досвід породив на якийсь час навіть деяке недовір'я та підозріння до всього „національно-українського“.

І тільки вже за радянської влади, коли почали ширитися нові для маси населення більшовицькі погляди на національне питання, в ці уявлення внесено ясність: селянство починає розглядати національну культуру, як знаряддя розвитку трудової маси.

Треба тут ще завважити, що, підкреслюючи економічні і правові привілеї „руських“ (тоб-то усіх новозасельців) відносно старого місцевого населення, царський уряд зовсім не дбав про культурне піднесення та освіту як українців, так і руських. З цього боку і що до руського і що до українського населення перед радянською владою та суспільством стоять завдання однакові своїми труднощами і розмірами, що їх і слід вирішувати в порядку розгортання поточного радянсько-культурного будівництва.

З галузі національного питання з самого початку радянського будівництва в Приморщині, відразу, як вигнано інтервентів та білогвардійців, найбільшу увагу радянської влади і всього радянського суспільства притягає питання про влаштування національно-правового, культурного і економічного становища корейців.

В цій галузі радянське будівництво має перед собою наслідки царської політики, що збудована була на розкладі трудового населення; в цій політиці ролю зняряддя для пригноблення відогравали пересельці, а ролю страдальницьку — трудящі корейці.

Корейське селянство майже не мало землі і було засу-джене на ролю довічних батраків і орендарів-половинщиків у багатого селянства та козаків. Більшість із них до того десятками років числилися „чужоземцям“, хоч жили і працювали в межах Росії. Шкіл у корейців не було зовсім ніяких. Тому відносно корейців питання радянського національно-культурного розвитку щільно звязані з цілим рядом нагальних питань економічного, правового і культурного характеру: постало питання про прийом у громадянство тих корейців, що фактично є громадяни наші, про наділення землею, про норми землекористування, вважаючи на те, що корейська польова культура вища і прибутковіша за русько-українську, про освіту, школу, побутово-релігійні звички та забобони, про становище корейської жінки, що в ньому побутові народні звичаї корейців розходяться з радянським законодавством, і багато інших питань невідкладного характеру. Питання ці, з другого боку, звязані з інтересами багатіїв, „стодесятинників“, що з наділенням землею корейської бідноти позбавляються маси голодних і дешевих наймитів та половинщиків-орендарів.

Оці питання й стали на першу чергу в будівничій роботі.

Негайних заходів треба було також і що до влаштування життя інших тубільців — мисливців та рибалок, що тягли за царату жалюгідне існування, вимираючи від нахабної експлоатації, хороб та горілки.

Останніми ж часами, як чергові питання нового будівництва, на кін висуюються і питання розвитку української культури.

З боку самої сільської трудової маси до них спостерігається неоднакове ставлення, залежно од місцевих умов, од характеру оточення, од господарських вигод, од того, чи суцільним чи розпорошеним у кожному даному місці є українське розселення, а також і від того, оскільки у тому чи іншому місці усвідомило селянство користь від розвитку на українській культурній основі.

З деяких районів та сіл надходять заяви про збудування українських шкіл, вимоги учителів, що знають українську мову; з інших, навпаки, надходять заяви про небажання української школи; ці останні ґрунтуються на тому, що українська школа ніби-то одірве населення від загально-краєвої економіки.

Відбивається, звичайно, і відсталість від українського культурного життя. Навіть на мову газетної статті, що попадає на село, часто трапляються нарікання на її „незрозумілість“. Дивуватися тут нема чого: хоч яка б була проста газетна стаття, а говориться в ній завжди про щось ширше, ніж вузьке коло побуту закинутого в глуху тайгу села, де інтереси протягом цілих десятиліть не йшли далі „сохи“ та „хани“, і де вузькому колові спостережень та досвіду відповідало й вузьке коло знайомих слів.

Проте цікавість до української мови і культури поволі починає зростати на здоровому радянсько-трудовому ґрунті.

Як дуже показне явище треба відзначити, що вже в 1924 році, коли відновилися поштові зносини з Україною, дехто з приморських селян почав передплачувати газети з України, переважно з тих місцевостей, звідки родом сем'я чи селище. Можна натрапити іноді в селянській хаті то на „Радянське Життя“ (Ромен), то на „Радянське Село“, то на іншу яку з українських газет. І ці спроби робиться самотужки, без якоїсь підтримки збоку.

Так саме ще більшого поширення набирає останніми часами українське драматичне аматорство, не виходячи проте й донині за межі старого етнографічно-побутового репертуару.

Велике значіння мають майже повний брак української літератури, відсутність звязку з джерелами української радянської культури і недостача українських радянських культурних сил у краї. В місцевих газетах можна іноді натрапити на оголошення, де викликається вчителів, що знають українську мову. Але треба ж пригадати, що всіх потреб культурного розвитку не можна задовольнити вчителями і навіть самою школою. Потрібні і книжка, і хороший театр, і бібліотека, і впорядкована хата-читальня.

Все це — питання наступного будівництва, що ставатимуть на чергу з прибуттям нових кадрів пересельців з України, тим більш, що ці кадри мають уже і точніш визначені культурно-освітні потреби, і деякий досвід культурного будівництва, і нові живі сили.

* * *

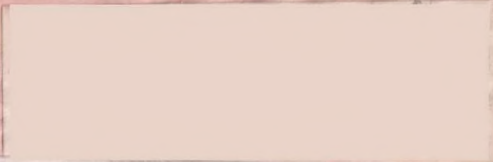
Приморщина, як бачимо, край великий і багатий природними даними, де є до чого прикласти творчих сил. Треба туди тільки ще людей та культурної ініціативи, щоб забезпечити йому швидкий і буйний радянський розвиток.

•

ЗМІСТ

	Стор.
Мапа Приморщини	4
Українці на Приморщині	5
Де лежить Приморщина	6
Характер місцевості	7
Ґрунт	8
Кліматичні умови	9
Природні багатства краю	14
Населення	17
Українці - селяни	18
„Стодесятильники“ і трудове селянство	20
Хліборобство	22
Допоміжні сільсько - господарські культури	24
Приробітки	26
До нових культур	31
Колонізаційні потреби	37
Національне питання і українська культура	39

Ціна 35 коп. (Р)

Путешествие

✓

2257